

DRUŽINA KHISL V ČASU REFORMACIJE
IN PROTIREFORMACIJE

Družina Khisl¹ je imela v drugi četrtini 16. stoletja še meščansko-trgovski značaj, kasneje pa je zaradi zaslug posameznih članov postala plemenita; konec osemdesetih let 16. stoletja njeni člani pridobijo baronski, v prvi četrtini 17. stoletja pa tudi grofovski naziv. Njihov vzpon, ki se je začel že v prvi četrtini 16. stoletja, je bil hiter in izreden. Bil je posledica miselnosti tistega časa, ki je posameznikom z nižjih družbenih slojev omogočila, da so s podjetnostjo in pametnimi poslovnimi potezami prišli ne le do bogastva, ugleda in moči, temveč tudi do plemiškega naziva. Vseeno pa je bila finančna moč tista, ki je družini Khisl omogočila, da so postali tudi veliki prijatelji znanosti in umetnosti.

Vid Khisl velja za formalnega začetnika kranjske družine Khisl. V virih se prvič omenja v petek, 31. januarja 1522, ko je bil sprejet med ljubljanske meščane. Že naslednje leto je bil izvoljen v zunanji svet mesta Ljubljane, leta 1524 pa postane notranji svetnik. Za mestnega sodnika je bil prvič izvoljen leta 1527 in je funkcijo opravljal naslednji dve leti. Leta 1537 je bil prvič izvoljen za župana. Županoval je več mandatov s presledki vse do svoje smrti 20. januarja 1547.²

- 1 Od kod izvira družina Khisl, zaenkrat še ni mogoče natančno ugotoviti. Na podlagi razpoložljivih virov lahko govorimo o treh možnih teorijah izvora: bavarski, württemberški in kmečko-avtohtoni. Glej: B. Žabota, *Družina Khisl v zgodnjem novem veku*, Ljubljana 2001, str. 26–35 (diplomska naloga na Filozofski fakulteti UL).
- 2 ZAL, LJU 488, Cod. I, knjiga 1, 1521–1526, fol. 37', 92'; knjiga 2, 1527–1530, fol. 33, 35, 36, 52, 113; knjiga 3, 1537, fol. 102; knjiga 6, 1547–1548, fol. 4; V. Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*, 2. zvezek, Župani in sodniki 1504–1605, Gradivo in razprave št. 23, Ljubljana 2003, str. 78–84.

Bil je veletrgovec in podjetnik ter je s svojimi posli silno obogatel. Njegova trgovska dejavnost je bila tesno povezana s trgovsko družbo Khisl-Weilhamer, ki jo je ustanovil z družabnikom Janezom Weilhamerjem. Trgovala sta na velike razdalje in razpredla svoje zveze do južne Nemčije in Salzburga, v Furlanijo in v srednjo ter južno Italijo pa tudi v kvarnerski mesti Reko in Senj ter na Hrvaško.

Družba Khisl-Weilhamer je leta 1541 na dražbi kupila steklarno na Novem trgu in z njo združene pravice ter si z nakupom izposlovala tudi deželnoknežji privilegij iz leta 1526 za izdelavo beneškega stekla in steklenih izdelkov. V steklarni je do leta 1547 delovalo kar 14 mojstrov – muranskih steklarjev.³

Že leta 1527 je imel Vid v lasti mlin na Gradaščici, za katerega je njegov pooblaščenec Volbenk Schwär, kranjski deželni pisar, še isto leto dosegel zaščitni privilegij.⁴ Skupaj z družabnikom je leta 1531 dobil dovoljenje nadvojvode Ferdinanda za postavitve treh mlinov na ladjah na Ljubljani blizu mesta in sicer za dobo 20 let brez dajatev. Leto pred tem sta ob Ljubljani v kraju Fužine postavila tudi železarno oziroma manufakturno podjetje, za delo pa najela 15 strokovnih delavcev – mojstrov iz Italije. Podjetje je izdelovalo različno orožje in topovske krogle za ugledne naročnike, med katere je sodil tudi neapeljski kralj.⁵ Poleg železarne so bile tu tudi fužine bakra (1529), ki ga je družba prodajala na Reko, in topilnica svinca v Litiji.⁶

Vid Khisl je kar nekajkrat z različnimi poslanstvi potoval na dvor, deželi pa je služil tudi kot tajni obveščevalec.

Poleg hiše v mestu, ki je stala pred škofijo,⁷ je Vid posedoval tudi travnik pred Gradiščem in njivo pred Vicedomskimi vrati: to je leta

3 F. Gestrin, *Italijanski vplivi na organizacijske oblike gospodarskega razvoja v Sloveniji do 16. stoletja*, v: Kronika 32, 1984, št. 1, str. 13.

4 S. Vilfan, B. Otorepec, V. Valenčič, *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja*, v: SAZU, Viri za zgodovino Slovencev, zv. 8, Ljubljana 1986, str. 38.

5 F. Gestrin, *Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja*, v: Kronika 11, 1963, št. 3, str. 139.

6 M. Kos, *Ljubljanske steklarne in njihovi izdelki v 16. stoletju*, v: Kronika 39, 1991, št. 3, str. 16.

7 ZAL, LJU 346, Rokopisni elaborati: Vladislav Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev, III. del, Okraj Veliki trg, glej: Pred škofijo 3, fol. 726 (tipkopis).

1526 kupil od krznarske bratovščine. Leta 1528 je začel z družabnikom Weilhamerjem zidati grad Fužine, ki je bil končan šele leta 1557, torej deset let po njegovi smrti, o čemer priča tudi spominska plošča, vzdana nad grajskim portalom.⁸

Vzpon začetnika kranjske družine Khisl je bil hiter in izreden. Njegove pametne poslovne poteze, za katere je vsaj delno »kriv« tudi Janez Weilhamer, so ga pripeljale do bogastva, ugleda in moči. Ob vsem tem pa ne smemo pozabiti, da je bil tudi velik prijatelj znanosti in umetnosti. V letih, ko je bil ljubljanski župan, je pregovoril svoje meščane, da so za »*Schulmeistera*« svojih otrok postavili magistra Lenarta Budino, ki je prejemal letni dohodek 90 goldinarjev.⁹ Poleg tega je leta 1544 v Ljubljano povabil mestne piskače (kot organizirano telo). Ti so prišli iz Beljaka prav na njegovo povabilo. Tem mestnim piskačem so namenili letno plačo, ki je znašala 110 renskih goldinarjev, po eno obleko in drva. Ob tem je bilo določeno, da v družino mestnih piskačev sodijo poleg mojstra, ki naj bi znal igrati na kornet in druge instrumente, še trije pomočniki, ki so igrali na pozavne. V mestu je občasno delovalo več piskaških družin, vendar je le ena uživala zaščito mestnega sveta, ki jo je zavezoval za izvajanje pomembnejših javnih nalog: upravljanje piskaškega stolpa, udeležbo pri mestnih slavnostih in sodelovanje pri bogoslužju v stolnici (v času, ko je bil mestni svet v protestantskih rokah, pa v špitalski cerkvi sv. Elizabete) za nekaj praznikov v letu.¹⁰

Kot ljubitelja glasbe je že pokojnega Vida leta 1579 slavil sam Primož Trubar v svojem delu *Ta celi Catehismus eni Psalmi*, ko pravi, da se ga spominja kot pobožnega in visokoumnega gospoda, ki je kazal veliko

8 B. Reisp, *Grad Fužine*, v: Zbirka vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zv. 175, Ljubljana 1991, str. 7; B. Reisp, *Gradovi dežele Kranjske*, Ljubljana 1998, str. 34.

9 T. Elze, *Die Rectoren der Krainischen Landschaftschule in Laibach während des XVI. Jahrhundert*, v: *Jahrbuch des Protestantismus 1899*, Heft III. & IV., str. 118.

10 J. Höfler, *Glasbena umetnost 16. in 17. stoletja*, v: Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 126; M. Žvanut, *Od viteza do gospoda*, Ljubljana 1994, str. 154; P. Radics, *Beiträge zur Geschichte Krains*, v: *Archiv für Heimatkunde*, II. Band, Laibach 1884 & 1887, str. 131; J. Lokar, *Iz predgovorov naših protestantskih pisateljev*, v: ZMS, X, 1908, str. 5.

*ljubezen do vseh svobodnih umetnosti, posebno pa do glasbe, ne pozabi pa tudi omeniti, da je kot deželni odbornik in blagajnik pregovoril gospodo, deželane in meščane, da so najeli in plačevali štiri umetnike na različnih godalih in brenkalih, trobentače in stolpne čuvaje.*¹¹ Morda ga je cenil tudi zato, ker je bil Vid vnet privrženec novega nauka in s tem predstavnik prve generacije protestantov na Kranjskem.

Vid Khisl je bil poročen s Katarino, hčerko ljubljanskega meščana Marka Stettnerja, s katero je imel šest otrok – sinova Janeza (Hans, Janž) in Erazma ter hčerke Katarino, Barbaro, Emerencijano in Ano.¹² Žena Katarina ga je preživela, saj jo je na svoji smrtni postelji, *ker mu je izkazala veliko zvestobe in dobrega in ve za stvari*, določil kot užitkarico in upravnico vsega premoženja do njene smrti.¹³

Izmed Vidovih otrok je še posebej potrebno izpostaviti njegovega **sina Janeza**, ki je bil eden najslavnejših članov te plemiške rodbine, njegovo delovanje pa je bilo v veliki meri usmerjeno v podporo reformacijskega gibanja. V virih se prvič omenja v petek, 28. januarja 1547, teden dni po očetovi smrti.¹⁴ Takrat je bil še mladoleten, rojen naj bi bil okoli leta 1530,¹⁵ zato je skupaj z materjo vodil očetove posle.

Janez je bil sprejet za meščana v petek, 27. februarja 1551. V mestnem svetu, kjer je bil zelo kratek čas, je opravljal funkcijo zunanjega svetnika, bil pa je tudi eden izmed štirih davkarjev za okraj »trg«. Kasneje se je posvetil višjim službam. Bil je deželni odbornik

11 D. Pokorn, *Baroni Khisli in njihovo mecenstvo*, v: Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 447–448; Radics, *Beiträge*, str. 131.

12 ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve za Kranjsko 6, št. 126–145, zap. št. 10, zavitek 128 (rodovnik družine Khisl); J. B. Witting, *Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels*, v: Jahrbuch des k.k. heraldischen Gesellschaft Adler, Wien 1894, str. 146.

13 ZAL, LJU 488, Cod. I, knjiga 6, 1547–1548, fol. 4.

14 ZAL, LJU 488, Cod. I, knjiga 6, 1547–1548, fol. 4'.

15 H. Valentinitich, *Der innerösterreichische Hofkammerpräsident Hans Khisl von Kaltenbrunn (ca. 1530–1593), Ein frühkapitalistischer Unternehmer zwischen protestantischen Ständen und katolischem Landesfürsten*, v: H. Ebner, P. W. Roth, I. Wiesflecker-Friedhuber, *Forschungen zur Geschichte des Alpen-Adria-Raumes*, Graz 1997, str. 403–431.

na Kranjskem, leta 1560 cesarski svetnik, kasneje nadvojvodski komorni svetnik, kranjski deželni upravitelj, dedni stolnik goriški oziroma višji dedni točaj, lovski mojster,¹⁶ med letoma 1551–1569 proviantni in plačilni mojster Vojne krajine,¹⁷ 1566–1567 predsednik deželnega sodišča na Kranjskem in nazadnje predsednik dvorne komore.¹⁸ Dne 12. decembra 1561 je bil deležen prve izboljšave grba, leta 1566 je bil sprejet med deželane,¹⁹ 15. maja 1569 je postal vitez, 20 let pozneje (13. januarja 1590) pa baron.²⁰

Janez je bil v prijateljskih odnosih s Herbardom Turjaškim, tudi privržencem protestantizma. Leta 1570 sta bila skupaj na krajšem obisku v Padovi.²¹ Po Herbardovi smrti (1575) je bil zaradi priporočila ljubljanskega škofa Konrada Glušiča med resnimi kandidati za funkcijo deželnega glavarja, vendar ni bil izbran.²² Aktiven je bil tudi leta 1577, ko so zbirali odkupnino v višini 29.000 tolarjev, za katero so se dogovorili s Ferhad-pašo, da bi Volfa Engelberta Turjaškega rešili turškega ujetništva.²³

Janez po očetu ni podedoval trgovske vneme, temveč se je raje lotil premišljenih nakupov in menjave zemljišč, da bi zaokrožil fužinsko gospostvo. Leta 1557 je dokončal tudi gradnjo gradu na Fužinah. Novo sezidani grad je postal prebivališče graščaka in njegove družine. Janez mu je dal tudi umetnostni smisel in pomen, zato je kot takšen postal statusni okvir ter stanu in ambicijam primerno bivališče.

16 M. Verbič, *Deželnozbornski spisi kranjskih stanov 1516–1519*, str. 177–178.

17 Kiesel (Khisl) zum K(h)altenbrunn, Hans, *Landesverweser in Krain, diente 18 Jahre als Kriegszahlmeister an der kroatischen Grenze, Ritterbrief, Wien 15.V.1569*. Glej: K. F. von Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918*, III. Band, K-N, Schloss Senftenegg 1972, str. 31.

18 Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih*, str. 78–84.

19 ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, šk. 2 (fasc. 2), snopič 42: Perizhoffisches Verzeichnis der Herren und Landleuten in Krain.

20 Frank, *Standeserhebungen*, str. 25, 35.

21 T. Elze, *Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain*, Tübingen 1877, str. 21.

22 V. Levec, *Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain*, v: MMK, IX, 1896, str. 130.

23 I. Steklasa, *Herbart Turjaški (1528–1575)*, v: LMS 1889, str. 119.

Notranjost gradu opisujeta tudi Valvasor in Radics.²⁴ Sobe so bile lepo in umetniško opremljene, strop in opaž pa okrašena s krasno slikarijo najiminenitnejših umetnikov. V družbi vzgojiteljev so tu rasli njegovi otroci, v grajski kapeli pa je družina mogla prisostvovati protestantskemu bogoslužju.

V Ljubljani je po očetu podedoval hišo pred škofijo, ki jo je nadvojvoda Karel 18. junija 1560 oprostil dajatev, in pristavo na Poljanah. Na Fužinah je posedoval že omenjeni grad, kovačijo, valjalnico irhovine, male fužine, steklaro, v graščini navadni mlin, na desnem bregu (nasproti gradu) pa mlin za papir, ki ga je postavil leta 1579. Papir, izdelan v fužinskem papirnem mlinu, je imel svoj vodni znak (grb Khislov). Papirni mlin je bil manjši, zato je bila tudi proizvodnja papirja temu primerna. Deloval je do leta 1593.²⁵

V lasti oziroma zakupu je imel Janez tudi druga gospostva. Po letu 1566 se omenja kot zastavni lastnik Križ pri Tržiču. Med letoma 1571 in 1582 je bil lastnik Novega dvora v Preddvoru, leta 1571 zastavni lastnik mariborskega mestnega gradu, med letoma 1575 in 1593 pa njegov zakupnik, v zastavni lasti je imel tudi deželnoknežji fevd Konjice (1572–1592). Bil je lastnik Slovenj Gradca (1573–1578), Kieselsteina (1578–1592), pred letom 1587 Lisičjega, po letu 1574 pa tudi Rotenturna v Slovenj Gradcu. Ob koncu življenja si je kupil še Lanšprež (1592–1593), bil pa je tudi najemnik Pišec (1590–1593) in Sevnice (1590–1593) ter glavar oziroma zakupnik Postojne (1593).²⁶ Kar nekaj besede je imel tudi pri podržavljenju idrijskega rudnika. Zaradi njegovih prizadevanj se je nadvojvoda Karel odločil za nakup Idrije, da bi s tem postal gospodarsko in politično bolj samostojen v odnosu do notranjeavstrijskih deželnih stanov. Pogodba je bila sklenjena 21. aprila 1575, ko je vladar kupil delnice 43 idrijskih delničarjev za 170.000 goldinarjev.²⁷

24 J. V. Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, XI. knjiga, Laybach – Nürnberg 1689, str. 295; P. Radics, *Umetelnost in umeteljna obrtnost Slovencev*, v: LMS, Ljubljana 1880, str. 27.

25 J. Šorn, *Razvoj papirnice Vevče*, Ljubljana 1956, str. 11–12; S. Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, Ljubljana 1991, str. 79.

26 I. Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, *Leksikon slovenske grajske zapuščine*, Ljubljana 1999, str. 440.

27 J. Koropec, *Mi smo tu – veliki punt na Slovenskem v letu 1635*, Maribor 1985, str. 68.

Janez Khisl je bil velik dobrotnik in pospeševalec znanosti in umetnosti ter slovenske protestantske književnosti pa tudi zbiralec cerkvenih in slovenskih pesmi. Večkrat je omenjen v krogu plemičev, ki so podpirali Primoža Trubarja.²⁸ Dalmatin je pri vsej svoji zaposlenosti s prevodom Biblije leta 1575 iz nje objavil prvo delo »Jezus Sirah«, poučno knjigo iz Stare zaveze, ki je vsebovala v obliki pregovorov in izrekov veliko moralnih in življenjskih pravil za vse stanove. Posvetil jo je Janezu Khislu, s katerim je dobro sodeloval tako pri upravljanju slovenske protestantske cerkve kakor tudi pri organizaciji šol, zlasti pa pri ustanavljanju slovenske tiskarne.²⁹ Sicer pa je bilo delo namenjeno celotni Khislovi družini pa tudi služinčadi na Fužinah.³⁰

Podpiral je izdajanje slovenskih protestantskih pesmaric ter gojil znanstva z raznimi skladatelji, kar dokazujejo tudi posvetila v kompozicijskih zbirkah (Lodovico Balbi, Matthia Farrabosco, Giacomo Gorzani).³¹ Zavzemal se je tudi za izboljšanje materialnega stanja glasbenikov. Leta 1574 je posredoval pri kranjskih deželnihih stanovih, da bi ljubljanskemu kantorju Wernerju Feurerju povečali plačo, sedem let pozneje (1581) pa je sam iz svojega žepa dodal k nagradi kantorju Boštjanu Semmizerju. Po smrti nadvojvode Karla (1590) je uspel kot predsednik dvorne komore pregovoriti italijanskega glasbenika Annibala Perinija, organista dvorne kapele, da je sprejel službo organista v graški protestantski stanovski kapeli. Znan je tudi Khislav spoštljiv odnos do slovenske besede. Deželni patent o vinski nakladi, ki ga je izdal v slovenskem jeziku leta 1570 kot kranjski deželni upravitelj, je najstarejši znani slovenski uradni dokument in prvi dokaz o sposobnosti slovenščine kot uradnega jezika.³²

28 *Primož Trubar in naša reformacija*, Kulturno-historična študija, v: Knjižica »Svobodne misli«, Ljubljana 1908, str. 21, 30.

29 M. Glavan, *Dalmatinov prevod Biblije*, v: Lucas, Ljubljana, februar 1995, str. 3.

30 A. Slodnjak, *Jurij Dalmatin (ok. 1546–1589)*, v: Krško skozi čas 1477–1977, Zbornik ob 500-letnici mesta, Krško 1977, str. 77; S. Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, Ljubljana 1989, str. 79; J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1992, str. 635.

31 J. Höfler, *O nekaterih slovenskih skladateljih 16. stoletja*, v: Kronika, 23, 1975, št. 2, str. 92; Pokorn, *Baroni*, str. 450–451.

32 S. Jug, *Slovenski »Zapovedni list« iz leta 1570 in novi vinski davek*, v: Glasnik Muzejskega društva Slovenije (GMDS), XXI, 1942, str. 74–84.

Janez Khisl se je poročil trikrat: najprej z Ano Lichtenberg, sestro Erazma Lichtenberga,³³ drugič z Marijo Paradeiser, hčerko Jurija Paradeiserja in Judite Lamberg,³⁴ na stara leta pa se je v Gradcu poročil še z Lucijo Stadl, vdovo Davida Lengheima.³⁵ Dve leti po zadnji poroki (1593) je Janez umrl.

V prvih dveh zakonih se mu je skupaj rodilo dvanajst otrok. Nekaj jih je umrlo v rani mladosti, sedem otrok (Jurij, Ana Marija, Vid, Janez Jakob, Karel, Marija Kristina in Ludvik) pa je nadaljevalo rod.³⁶

Janezovi otroci so delili očetovo naklonjenost umetnosti in sprva vsi tudi njegovo privrženost protestantizmu.

Kot zvest privrženec protestantizma je Janez tudi za svoje otroke iskal partnerje v krogu svojih somišljenikov. Svojo hčerko Ano Marijo je leta 1577 poročil z baronom Adamom Egkhom iz znane kranjske protestantske plemiške rodbine. Poroka je bila zelo razkošna, ob tej priložnosti pa sta nastali tudi dve svatovski pesmi.³⁷ Drugo hčerko, Marijo Kristino, je poročil v družino Moscon.

Janezov **sin Jurij** je zadnji »pravi« predstavnik družine Khisl na Kranjskem. Od očeta je podedoval gradove Fužine,³⁸ Konjice (do leta 1592) in Višnjo goro (1573–1595). Leta 1588 pa mu je nadvojvoda Karel prodal gospostvo Polhov Gradec, ki je bilo v lasti družine do

33 ARS, AS 730, Gospostvo Dol (Gr. A. I. DOL 119 Breckerfeld I.) – Rodovnik družine Liechtenberg od 15. stoletja dalje. Glej tudi: ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. VI, črka C–K.

34 ARS, AS 730, Gospostvo Dol (Gr. A. I. DOL 119 Breckerfeld I.) – Rodovnik družine Paradeiser od 1174 dalje.

35 H. P. Naschenweng, *Beiträge zur Heiratsstatistik des Innerösterreichischen Adels im konfessionellen Zeitalter*, v: Jahrbuch der Heraldisch-Genalogischen Gesellschaft »Adler«, Der ganzen Reihe dritte Folge, Band 11, Wien 1983, str. 203. Glej še: ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XVIII, črka S.

36 ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve 6, št. 126–145, zap. št. 10, zavitek 128 (rodovnik družine Khisl).

37 Stangelius, *Carmen encomiasticum in celebres nuptias generosi, et clarissimi viri, domini etc.*, Labaci 1577; L. Clarius, *In nuptias clarissimi viri domini etc.*, Labaci 1577.

38 J. Mal, *Stara Ljubljana in njeni ljudje*, Ljubljana 1957, str. 72.

njegove smrti leta 1605, zatem pa so postali lastniki bližnji sorodniki Mosconi.³⁹

Jurij je obiskoval univerzo v Tübingenu, sicer pa se je šolal v Padovi (omenja se kot mladi Jurij Khisl iz Ljubljane), kjer je bil leta 1567 in 1570 njegov mentor Lenart Merharič. Dne 12. decembra 1568 je vpisan skupaj s Samuelom Budino med juristi, prav tako v Padovi, in sicer osem dni prej kot njegov prijatelj Trojan Auersperg.⁴⁰ Tega leta naj bi namreč mladi Trojan in njegovi sorodniki ter Jurij Khisl potovali v Padovo, kjer naj bi se vpisali med juriste, spremljala pa naj bi jih Samuel Budina in H. Gebhard.⁴¹ Jurij je zelo cenil izobrazbo, o čemer priča tudi podatek, da je poleti 1582 kot vzgojitelj njegovih otrok na Fužinah služboval Hieronim Megiser, württemberški jezikoslovec, leksikograf in zgodovinar.⁴²

Jurij je opravljal visoke službe v vojvodini Kranjski kot deželni upravitelj in po nekaterih podatkih tudi kot kranjski vicedom. Pridobil pa je tudi dva častna naslova: dedni deželni lovski mojster na Kranjskem in v Slovenski marki ter dedni stolnik Goriške grofije.⁴³

Bil je eden od vrhov deželne protestantske cerkve. Leta 1591 je kot vodilni mož luteranske večine v deželnem zboru odločilno pripomogel k temu, da so kranjski deželni stanovi v boju za versko svobodo odklonili poklonitev nadvojvodi Ernestu, ko je ta postal notranjeavstrijski regent. Poklonitev pa so deželni stanovi odklonili tudi leta 1593, ko je bil izbran nov regent – nadvojvoda Maksimilijan. Tudi tokrat je izrazil mnenje večine deželni upravitelj Jurij Khisl.⁴⁴ Kot protestant je bil tudi v sporu s polhograjskim župnikom. O tem sporu je ohranjen zapisnik iz zasliševanj iz leta 1596, ki je del kronike, ki jo hranijo v župnišču v Polhovem Gradcu.⁴⁵

39 M. Slabe, *Polhov Gradec*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, zvezek 164, Ljubljana 1988, str. 45.

40 Elze, *Die Universität*, str. 12, 65, 66, 67.

41 Elze, *Die Rectoren*, str. 120.

42 Slodnjak, *Jurij Dalmatin*, str. 85.

43 Pokorn, *Baroni*, str. 452.

44 Gruden, *Zgodovina*, str. 799, 801; Pokorn, *Baroni*, str. 452.

45 M. Slabe, *Polhov Gradec*, v: Zbirka vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zv. 164, Ljubljana 1988, str. 7.

Jurij je po svojih prednikih podedoval smisel za glasbo, pri srcu pa mu je bila tudi literatura. Oboje sta nato razvijala in oblikovala njegov učitelj magister Lenart Budina in študijsko bivanje v Padovi. Potrditev njegovega šolanja je tudi življenjepis Herbarda Turjaškega, ki ga je napisal leta 1575 v latinskem jeziku. Zaradi njegovega literarnega zanimanja mu je Hieronim Megiser, ki je bil tudi Jurijev preceptor v Padovi, leta 1592 posvetil prvi del svoje *Paroemiologie Polyglottos*, kjer je med drugim zapisanih tudi nekaj slovenskih in hrvaških pregovorov.⁴⁶ Prav Jurij je tisti, kateremu so posvečene vse izdaje slovenske protestantske pesmarice *Ta celi catehismus, eni psalmi ...*, ki je bila objavljena 1567 (takrat je bil Jurij še zelo mlad, saj ga Primož Trubar imenuje kot »častivrednega gospodiča«), 1574, 1579 (posvetilo je sledeče: *Dem Edlen vnnd Ehrnvesten Jungkherrn Georgen Kisel zum Kaltenbrunn vnnd Rassbor, Erbtruchsess der Fürstlichen Graffschafft Görz, Pfandherrn auf Weixelburg etc. Gnad vnd Frid von Gott durch Christum.*),⁴⁷ 1584 (tega leta je Dalmatin na lastne stroške založil peto izdajo Trubarjeve pesmarice, ki ji je dodal še 18 novih, večinoma lastnih pesmi, pesmarico pa posvetil »plemenitemu in strogemu gospodu Georgu Khislu«)⁴⁸ in 1595 (tokrat se Felicijan Trubar v posvetilu obrača k njemu kot »pravemu lastniku in redniku cerkve na Kranjskem ... da bi s tem dokazal svojo vdano hvaležnost za vse imenitne in velike dobrote, ki jih je Vaša Milost ... izkazala iz prave junaške vneme vsej krščanski reformirani cerkvi na Kranjskem ...«).⁴⁹

Juriju Khislu je posvečenih tudi nekaj glasbenih del. Leta 1570 mu je Giacomo Gorzaniš posvetil prvo od dveh knjig svojih napolitan (*Napolitane ariose che si cantano et sonano in levto*), leta 1574 Claudio Merulo, organist cerkve sv. Marka v Benetkah, prvo od treh knjig svojih *ricercarov* (posvetilo si je Jurij tokrat delil s štajerskim plemičem Wolfgangom Stubenbergom, ker sta verjetno skupaj bivala v Padovi), leta 1582 pa mu je Pietro Antonio Bianco posvetil knjigo štiriglasnih madrigalov. Zadnje posvetilo naj bi si Jurij prislužil zaradi

46 Pokorn, *Baroni*, str. 453.

47 Radics, *Beiträge*, str. 129.

48 Slodnjak, *Jurij Dalmatin*, str. 77.

49 Pokorn, *Baroni*, str. 453.

slovesa, ki ga je imela njegova družina kot ljubiteljica glasbene umetnosti na nadvojvodskem dvoru v Gradcu.⁵⁰

Jurij se je 29. maja 1580⁵¹ v Gradcu poročil s Katarino Kollniz, najstarejšo hčerko Lenarta Kollniza in Katarine Windischgrätz. V zakonu Jurija in Katarine so se rodili trije otroci – sinova Janez Krištof in Krištof Viljem ter hčerka Ana Marija. Oba sinova sta umrla v mladosti (leta 1593), hčerka pa se je poročila v družino Moscon in tudi kmalu umrla. Jurij je ostal brez naslednika in je zato zadnji predstavnik Khislov na Kranjskem. Umrl je leta 1605 v Polhovem Gradcu, na njegovo željo pa so ga pokopali v cerkvi sv. Elizabete v Podrebri.⁵² Leto pred njim (1604) je umrla tudi njegova žena Katarina.⁵³

V cerkvi sv. Elizabete v Podrebri pri Polhovem Gradcu se je ohranila oljna slika na platnu v lesenem okvirju. Na njej je upodobljena cela Jurijeva družina – on sam, žena Katarina in otroci – Janez Krištof, Krištof Viljem in Ana Marija. Slika je nastala po smrti Jurijevih sinov (o tem pričajo rdeči križci nad njunima glavama) leta 1598, letnica se je ohranila na vrhu pročelja, najverjetneje prav v njun spomin. Osebe so postavljene v prostorno dvorano. V levem zgornjem kotu slike je grb Jurija Khisla (izboljšan s Kollnizovimi elementi), v desnem pa grb njegove žene Katarine Kollniz. Vse osebe so slikane kleče in z rokami sklenjenimi za molitev. Zahvaljujoč tej sliki imamo ohranjen portret družine Khisl, katere člani veljajo za zadnje predstavnike svoje veje na Kranjskem.

Pomemben »ostanek«, ki priča o veličini Jurtija Khisla, je življenjepiš Herbarda Turjaškega, ki ga je Jurij napisal ob smrti kranjskega junaka leta 1575, natisnil pa ga je v nemškem in latinskem jeziku Janez Mandelc. Življenjepiš je bil v tistem času skoraj obvezno prisoten v plemiških knjižnicah, zagotovo je našel prostor tudi v bogati turjaški knjižnici. Lepo urejeno knjižno zbirko pa je imel tudi Jurij

50 Pokorn, *Baroni*, str. 453.

51 Naschenweng, *Beiträge*, str. 193.

52 D. Vuga, *Vsi gospodje polhograjski*, v: *Heraldica Slovenica*, III, 2000, št. 6, str. 30.

53 K. Tangl, *Die Herren, später Freiherren von Kollnitz*, v: *Carinthia*, 1833, št. 39, str. 159–161, št. 40, str. 163–164.

sam. V svoji knjižnici je nekaj časa gostil samega Nikodemusa Frischlina, ko je ta opravljal filološke raziskave.⁵⁴

Jurijev starejši **brat Vid** je bil vojak, ki je v mladosti služil v španski armadi, pozneje pa postal šestnajsti⁵⁵ general Vojne krajine in poveljnik Karlovca. Nekajkrat se omenja v povezavi z boji s Turki in Benečani.⁵⁶ Bil je baron na Fužinah in v Konjicah, vrhovni dedni lovec vojvodine Kranjske in Slovenske marke, goriški dedni točaj, svetnik cesarja Rudolfa II. in nadvojvode Ferdinanda ter general hrvaške in primorske Krajine.⁵⁷ Najprej je bil veliki stotnik v Karlovcu, leta 1607 pa je bil povišan v generala kot samostojnega zapovednika v celi hrvaški Krajini. Njegovo edino poznano večje junaško dejanje je zmaga na Ostroškem polju (*Ostrositzerfelde*). Kot komisar se je nekajkrat mudil tudi v Senju, kjer je skušal rešiti večni problem z Uskoki. Umrli je neporočen leta 1609, najverjetneje malo pred 12. junijem.⁵⁸ Njegov nagrobnik z epitafom je stal v današnji frančiškanski cerkvi pri večjem oltarju, poleg epitafa družine Barbo. Nad Vidovo moško figuro, kjer je bilo upodobljeno Kristusovo vstajenje, je bil napisan tekst iz drugega poglavja Janezovega evangelija (*Ex parte evangelii ad Aram majorem cernitur Epithaphium D. Viti Kyssel. Supra figuram virilem ejusdem ubi Resurrectio Christi exprimitur, hic Joannis textus legitur Jan. 2. cap.*).⁵⁹ Karlovški general Vid Khisl je bil sicer res vzgojen v protestantskem duhu (njegov oče Janez je bil namreč zelo goreč privrženec protestantske cerkve), vendar se je verjetno kasneje rekatoliziral, podobno kot njegova brata Karel in Janez Jakob.⁶⁰ Ta dva se omenjata tudi

54 P. Simoniti, *H kulturnozgodovinski podobi Ljubljane v 16. stoletju*, v: Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 124.

55 Valvasor, *Die Ehre*, XII. knjiga, str. 56.

56 I. Steklasa, *Druga vojska z Benečani*, v: Zbornik Matice Slovenske (ZMS) 1, 1899, str. 1–71; I. Steklasa, *Vid Kisel, karlovški general (1602–1609)*, v: Zbornik Matice Slovenske (ZMS) 6, 1904, str. 23–57.

57 Steklasa, *Vid Kisel*, str. 23.

58 ZAL, LJU 488, Cod. I, knjiga 21, 1609, fol. 91'.

59 *Frančiškani v Ljubljani, Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, Ljubljana 2000, str. 193.

60 H. Kiesl, *Der Raubmord an Johann Christoph Freiherr von Tattenbach im Schloss Freizell an der Donau im Jahre 1659*, v: Adler, Zeitschrift für Genealogie und Heraldik, Band 6, 1962–1964, str. 237.

v *Sejnih in sodnih zapisnikih mesta Ljubljane*, ko sta prosila mestni svet za poklon ob bratovi smrti.⁶¹

Janez Jakob, zadnji izmed Janezovih sinov, je edini, za katerega vemo letnico rojstva – 1565. Šolal se je v Padovi, sicer pa se je zelo razlikoval od svojih bratov. Prijateljeval je z nizozemskim skladateljem Philippom Ducom,⁶² še posebej pa je zanimiv, ker se je menda tudi sam poskusil v skladanju. Njegovo delo naj bi bila izgubljena knjiga madrigalov in motetov za četvero in petero glasov, ki je bila natisnjena leta 1591 pri tiskarju in založniku Ricciardu Amadinu v Benetkah.⁶³ Delo je izpričano tudi v avtentičnih leipziških katalogih 17. stoletja. Sicer pa je bil tudi sam deležen posvetila. Romano Micheli mu je leta 1615 posvetil zbirko didaktičnih motetov in kanconet »Musica vaga«.⁶⁴

Janez Jakob je bil največji posestnik med brati. Med letoma 1618 in 1638 je bil lastnik Fridrihštajna in Kočevja, od leta 1620 mariborskega mestnega gradu, od 1623 Poljan in Ribnice, od 1629 pa še Ravnega polja in Sentjanža.

Dne 14. marca 1623 je dobil grofovski naziv in predikat »*Graf von Gottschee*«, mesto Kočevje in okolica pa sta s tem dobila naziv grofija.⁶⁵ Med letoma 1608 in 1611 se omenja kot koroški deželan.⁶⁶

Zanj lahko z gotovostjo trdimo, da se je rekatoliziral, saj je bil pobudnik zidave cerkve v Novi Štifti,⁶⁷ leta 1613 pa je dal zemljišče in sredstva za gradnjo kapucinskega samostana v Mariboru. Temeljni

61 ZAL, LJU 488, Cod. I, knjiga 21, 1609, fol. 91'.

62 Žvanut, *Od viteza*, str. 168.

63 J. Höfler, *O nekaterih slovenskih skladateljih 16. stoletja*, v: *Kronika*, 23, 1975, št. 2, str. 92; D. Pokorn, *Slovenska protestantska pesem in njen odmev v glasbeni literaturi*, v: *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*, Ljubljana 1986, str. 189.

64 Höfler, *O nekaterih*, str. 92.

65 Frank, *Standeserhebungen*, str. 29–30; P. Wolsegger, *Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574*, v: *MMK*, III, 1890, str. 181.

66 M. Wutte, *Die Wappen in den Wappensälen des Landhauses zu Klagenfurt und den Wappenbüchern des Kärntner Landesarchives*, v: *Carinthia*, 127, 1937, str. 131.

67 D. Prelovšek, *Romarska cerkev pri Novi Štifti pri Ribnici*, v: *Kronika* 30, 1982, št. 2, str. 92.

kamen za ta samostan je 23. aprila 1613 položil ljubljanski škof Tomaž Hren.⁶⁸

Janez Jakob se je 25. januarja 1598 v Gradcu poročil z Marijo Thanhausen, vdovo Jurija Jerneja Zwickla, sicer pa hčerko Konrada Thanhausna in Doroteje Taufenbach. Marija je s seboj pripeljala tudi sina iz prvega zakona – Jurija Jerneja. Janez Jakob ni imel moških potomcev, zato je posinovil Jurija Jerneja in mu dovolil uporabljati priimek Khisl. Janez Jakob je umrl v starosti 73 let 23. junija 1637 v Mariboru.⁶⁹

Po njegovi smrti je postal naslednik posinovljeni Jurij Jernej Zwickl - Khisl. Uradno je bil Janez Jakob zadnji predstavnik Khislov na Kranjskem, čeprav je težišče svojega delovanja in bivanja prenesel na Štajersko, natančneje v Maribor.⁷⁰

68 M. Benedik, A. Kralj, *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih, Nekdanja Štajerska kapucinska provinca*, v: AES 16, Ljubljana 1994, str. 26–27. Glej tudi: A. Koblar, *Črtice o kapucinskih samostanih Štajerske provincije*, v: IMK, IV, 1894, str. 233–234; Gruden, *Zgodovina*, str. 865–866.

69 M. Napotnik, *Die Basilika zur Heiligen Maria, Mutter der Barmherzigkeit, in der Grazer Vorstadt zu Marburg*, Marburg 1909, str. 7–10, 348–350.

70 Jurij Jernej Zwickl-Khisl je po očimu podedoval priimek in tudi gospostva – Fridrihštajn, Kočevje, Poljane, Ribnico in mariborski mestni grad. Sam pa si je kupil še mariborski gornji grad, Črnce in Miklavž. Poročil se je 28. januarja 1633 z Ano Marijo Berka pl. Pernegk. V zakonu se je rodilo sedem otrok – šest hčera (Marija Katarina, Marija Elizabeta, Marija Barbara, Ana Marija ter dvojčici Marija Zofija in Marija Kristina) in sin Janez Jakob (II), ki se je poročil z Ano Šarloto Polikseno grofico Montecuccoli. Imel je sina Janeza Jožefa in hčerko Marijo Eleonoro. O Janezu Jožefu ni nobenih podatkov, njegova sestra Marija Eleonora pa se je 24. januarja 1692 poročila z Leopoldom Jožefom Orsini pl. Rosenbergom in se v literaturi omenja kot zadnja iz debla Zwickl-Khisl. Tako lahko rečemo, da se je z Marijo Eleonoro konec 17. stoletja dokončno zaključila kranjsko-štajerska veja plemiške družine Khisl oziroma Zwickl-Khisl.